

Landskap: Småland

Upptecknat av: Pärvald Johansson,

Härad: Östbo lfd

Adress: Ljööke, Värnamo

Söken: Värnamo

Berättat av:

Uppteckningsår: 1937

Född år i

Uppteckningen rör	svd.
Prallskott	1-2.
Moarar.	2-3.
"Stämna blod."	4-5.
Opmbett.	5.
"Gruppöar."	5-7.
Neshar.	7-9.
Vittvar.	9.
Hövar med gullringen.	9-11.
"Lilla grå."	11.
Tonten.	11-12.

12 sid.

Folkminnen från Värnamo socken.
Upptecknade av Fingur Johansson.
Bygget-Sjöåkra, Värnamo.

Tom.
Värnamo

"Trollskott."

Om man hade en ovär som man "ville åt," brukade man fördom giva en sådan betalt "för gammal ast" med-
elst ett s. k. Trollskott. Arrangeman-
et med en sådan dunderkräft var
emellertid en rätt så hemsärlig historia.
Enl. vad äldre personer berätta behö-
de man först och främst ett föremål
t. ex. en nådduk som det tilltänkta
villebrådet blivit eller ägt.

Vidare anskaffade man maln från
sin, och fiendens hemsockens kyrkklockor,
samt jord från kyrkogårdarna.

Med detta och krut laddades börsen.

I stället för hagel lade man i ett
människoben en kula sköpt (=gjuten)
av ärt silver, samt en kula sköpt
av "korsbly" = av en blybit som haft
form av ett kors.

Av nådduken gjorde man en docka,
denna docka hängde man upp i ett
träd vid en "korsväg", så sköt man
på dockan. Man kunde av dockans
utseende, efter det skottet avlossats, se
och bedöma huruvida affret, d. v. s. den
person man "ville åt" blev tillfogad
så våra skador ^{att den avled} teller ej. Det gick

ej att med änskat resultat skjuta
trollskott vilken kväll som helst.
Det gick endast en Torsdagskväll då
månen var i nedan. Även djuren
kunde man skada med ett Trollskott.
Tron på, och utövande av denna vid-
skapelse har i skogsbygderna "hållit
i sig" långt fram i senare tid.

Nedtecknaren av dessa rader hörde
t. ex. år 1903 en gammal gumma i Fryele
socken berätta om att, hennes grannes
ko var Trollskjuten. Och det var svårt
för att ej säga omöjligt att kunna
finna bot för Trollskott påstod gumman.

"Märk".

Maran var ett riktigt "Läp" (= ötyg)
som flög omkring nattetid för att
"rida mara". Den kunde komma in
i husen genom ganska små öppningar
spik- och knivhål, nyckelhål m. m.

Då den väl var inkommen i ett hus
var det inte lätt att bli den kvitt.
"Då va värre (= svårare) att få bort
än någalså" påstå de gamle.

På nattetid lade den sig tungt på
den sovande, som ej förmådde röra
eller vrida sig så länge maran "red
honon". Även på kreatur och hästar
trädde man oroades av maran.

I Fryele brukade man för öfver dörrar-
na i Ladugården och stallar upplånga
en skjuten fågel, kråka, skata eller
ungla. På 1890-talet kunde man

ofta på så dylika "trofeer" uppspikade,
med utbredda ringar så de hade kortom,
över påhudsörrarna i Fryele. Även en lje
upphängd över bår eller spilda var ett ut-
märkt skydd för "kriabura" mot maran
trodde man. Råkade en människa ut
för maran så var det bra att ha
med sig en lit stål, t. ex. en kniv i
sängen, att ställa sina skor under säng-
en med löina vända utåt, pionkärnor
samlade under antagande måne, samt
burna i udda antat i ett halband
ansågs också vara ett verksamt medel
mot maran.

Skomakaren F. Fredriksson, Nyholm, Fryele
berättade att han en gång varit
uträtt för marit i Lörhörja gård
Värnamo socken. Då märker på
kvällen gått till vila, kom det
något vären och lade sig tungt
på honom, och låg så länge tills
han var alldeles uttröttad, då maran
ändtligen drog sig från honom. Spar-
kade han efter den men träffade
endast sänggaveln.

Hans bröder Carl Fredriksson, Hultnäs i
Fryele socken har också berättat att
han en gång varit uträtt för
något liknande. "Och jag vet vem
det var som red mig" tillade han
Detta hans yttrande får man väl tolka
så, att han trodde att en människa
kunde förvandlas till en mara om
natten.

"Stämman i blod."

Att stämma blodet då någon kuggit eller skurit sig, genom att låsa någon benvärjelse var för mycket vanligt.

Benvärjelsen lydde sålunda: "Detta blod skall stämma och icke flyta längre, i Faderens Lönens och den Heligen andes namn." Under tiden som man lärte skulle man peka med ett finger på det blödande såret, samt "rita" tre kors i luften.

En del "kloka" behövde dock ej vara i närheten av den sårade för att kunna stilla blodflödet.

Hustrun Britta Fredrikson i Gjöakra Fryele socken, stämde blodet på sårade om man sände henne bud.

Gumman gick då avsides och muttrade den ovannämnda benvärjelsen halvhögt för sig själv, och i samma stund stämde blodet på den sårade om han än så var mitlids från henne påstås det. Denna konst hade Britta lärt på följande sätt; I hennes föräldrarnas i Hyltan Fryele s:n. då Britta var en helt litenlös byggde man ladugård. En av Timmermännen högg sig ganska illa. Ett sällskap s.k. Fattare hade varit i Hyltan under natten. Då en av Fattarkäringarna fick höra att någon kuggit sig gick hon avsides. Britta följde med och hörde vad Fattarkäringen lärte. Flera gånger blev Britta anlitad som "blodstämman" och

Sm. 5126 Upp. Ringel Johansson 5
Björk alltid med gott resultat påstås det. Värnamo

Värnamo Även en del del annat "kussleri" var
1937 hon kunning uti. Hon anled i Gjöakra
i början på 1900-talet.

Ormbett.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Blev man biten av en orm i Tryele
eller angränsande trakter behövde man
inte resa till någon läkare i Värnamo.
Man skickade bud till "Mårta" i Forsebo
Tryele s:n. Mårta var systers till ovan-
nämnda Britta i Gjöakra. Hon kunde bota
ormbett genom att "lära" en ramsa och
sedan var det onda överståndet.
Ramsan lå ha haft följande lydelse:
"Bjus (= arm) lå minne rot,
han tänkte göra rot, men han finns
dot, inom Teeniga namn, Guds Faders
Sönens och den Helige andes namn."
"Mårta i Forsebo" kunde också stämma
blod. Egendomligt är ju att man
kallade armen "Bjus" detta är ju en
gammal benämning på hävern.
Att armen tänkte göra "rot" läser
betyda att han tänkte göra förtret.

"Gruppsoan"

Gruppsoan, eller Grubbsöngen, lå ha
 varit ett djur som föra tidens män-
niskor hade alägenhet av. Man trodde
att gruppton var en vålnad av ett djur
som levande begravits då man lade
grunden till kyrkobygge, antagligen en
sed från hednatiden då man brukade
offra Frejas gult. Gruppsoan höll vanligen
nattetid, och framför allt jul, nyårs- och

och midsommarsnåttarna. Många
 är de, som då de gått s. k. årsgång
 varit "illa kommena" = svårt utsatta
 av gruppsan. Hemmansägaren August
 Johansson i Gallnäs, som anled för något
 tiotal år sedan omkr. 80 år gammal, har
 berättat att han håll på att kom-
 ma illa ut för gruppsan en jult-
 natt på Fryle kyrkogård, då han
 var ute och gick årsgång.

"Rätt som jag stod där på kyrkogården"
 så August, så blev där så fullt med
 folk så jag knappt fick rum att
 stå där. Då kom där en stor, "schnei-
 ning" å sprang. August hoppade
 kvickt ner från ringmuren.

Gruppsan hade för vana att springa
 rätt emellan benen på nattliga
 kyrkogårdsbesökare, för att "plåka"
 dem, eller också blevo de hängande
 på djurets rygg. Även vid gamla
 offerplatser har gruppsan brukat
 hålla till. Låunda berättas att
 den har blivit sedd vid de s. k.
 pestakullarna i Kånda socken.

Enl. sägnen, låra invånarna i
 Kånda by vid ett danskt över-
 fall gömt en hel kanna guld
 i ett stenröse där. För en del år
 sedan grävde ett par jordvändera
 människor efter denna skatt, som
 låg vara förvarad i en stor malms-
 gryta, och lyckades på upp den ett
 bra stycke. "Men i det samma

Kam där på väjjen en läger kår,
som red på e stor warden so - Han
hadde e brökaka på tummen, och
allt efter som han skrok kakom bakom
sej mot son åt han på den, och
då skottsökarne sågo dett ble da
rädde o sprang ifrö alltihopa"
påstås man nere i Kästa.

Bärta medlet att förhindra gruppsa
att "flåka" en, var att kasta benen i
kors. Allt nämna någon av gudomsper-
sonernas namn var också verksamt medel.
"Necken".

Hemmansvänen Johan Pettersson Källäng
Värnamo socken. född 1850, berättas att
då han en dag gick över "Höra bro"
= bron över Härån strax norr om A. B. Hök
bruks kraftstation vid Karlsfors, fick han
höra en underbart givning musik.
Han sade sig aldrig narkem för eller
senare hört dess make. Johan stod
en stund och lyssnade tills han
förstod att det var "neckspelet".
Men då höll han händerna för
båda öronen och sprang därifrån
allt vad flygande hållo.

Det var farligt att lyssna på neckens
spel ansågs det. Man kunde nämligen
bliva så infogen i den underbara musiken
att man höijade dansa, och höijade man
detta gick det ej att sluta när man ville.
Det berättas om en dräng från en an
Höleholagets gårdar, som en dag fick

höra näckens horpa klinga, att han blev så intagen i musiken att han började dansa, och höll på därmed tills han föll död till marken. Hemmansägaren Alf. Asp i Forsebo Fryele s:n. berättar att det i forna tider begär sig att en flicka som höll på med karvning (= körde en åk som drog karven.) på en åker i närheten av Forsebo sjö flick höra necken spela. Flickan blev mer och mer intagen och tjusad av neckens musik och började på att dansa. Neckan drog sig då långre ut i sjön. Flickan följde dansande efter ut i vattendet och drunknade, och har sedan dess aldrig anhörts.

Asp säger att hans föräldrar berättat ovastående för honom i hans barndom. Hemmansägaren Johannes Johansson i Fryele-Götavärd. 86 år gammal. berättar.

En dag gick jag som tolv eller fjorton års pojke ned till Härån för att snara gäddor, jag ställde mig något ovan för Höängen vid "Melins vike", och lyckades inom kort draga upp flera gäddor. Då får jag slutligen upp en väldig gädda med ovanligt stort huvud. Men i det samma får jag höra en den gäddigaste musik jag någonsin hört, men efter vad jag minns kom icke musiken från vattnet, utan jag tyckte den kom från ett par furor som växte nära där intill. Men Johannes tog till karvningen,

Da han förstod att det var näckspel.
 "Willran".

LUNDS UNIVERSITETS
 FOLKMINNESARKIV

Vittran var ett näs som höll till
 i sjöar och floder. Hennes framsida var
 vacker men fick man se hennes
 ryggar var hon där ihålig som ett
 baktråg påstå de som haft den
 äran att se henne. Mjölvarn Oskar
 Karlsson, Gustavsborgs kvarn Fryele:s, 65 år
 gammal berättar att han en gång som
 liten pojke badade i ån vid Dam-
 mens kvarn i Hagshults socken.

Gom han steg upp ur badet fick
 han blåsor (vattenblåsor) över hela
 kroppen. Hans mor blev förskräckt
 och hemtade en närboende kvinna
 som var kunnig i att fördriva
 Drottning. Då fort kvinnan fick
 se pojken förklarade hon att han
 råkat ut för "vittran" så han
 har fått "vittring". Hon bad pojken
 till en medja, klädde av honom
 naken och lade honom i smides-
 hårdar. Drog bågen i gång och
 släppte på "blåstern" = släppte på
 luft, och blåsorna försvunno på
 en kort stund.

"Jösses käring på Leda, och hönan med gullrisngen".
 (Lågen fr. Fryele s:n berättad av Beata Kristoffersson
 död 1893. 83 år gammal.)

En vårdag under förra seklet, då
 Jösses käring, (i Åstbo bygdens kallas alla
 gifta kvinnor käringar) på Leda Fryele s:n

var ute och "rödde" (= räpade ihop
lov) fick hon se en hönna som
gick och rullade en guldring,
spekade till den då och då så den
rullade framåt på marken.

Gumman som insåg värdet av
den gula metallen tog vara på
ringen, och läste in den i sin drag-
kista eller relikskrin då hon kom hem.

Detta skulle hon inte ha gjort.

Honan var en trälkond och ängen
av trollguld. Flera av familjemed-
lemmarna blens sinnerwaga.

En av den jösers son Johannes
som var borad i Hjalmseryds försam-
ling Värtra härad begav sig ut på
vandring en dag då vansinnigt an-
såde honom. Det var mitt i snäll-
kalla vinbren och Johannes var naken.
Han frös, gick in i en stuga för att
värma sig. Stugans enda invånare
en gammal gumma blev rädd vilket
ju är förståeligt, trodde hon hade
besök av ett troll eller den onde.

Då Johannes gick ut tog gumman
ett glödande kol eller en eldbrand
och kastade efter honom.

Johannes blev rasande och vände
åter till stugan, fann en yxa i för-
stugan, och högg ihjäl den stackars
gumman, och fände sedan eld på
stugan så att den nedbrann.

Ofte när han hade sina vansinne-

utbrött talade han om denna sin
gärning. "Det var lilla grå som
jag högg ihjäl" den gänsen brukade han säga.

Lilla grå var en känd frallpacka
från Gigeröd i Hjälmarevads s:n.

Dömd av lagman Skott, och beänd
å Gådebergs marker i Bringeby s:n.

(en Vieselyren) Johannes återfick senare
sitt sinnes jämvikt och utvandrade till U.S.A.

Jonas på Hässelbytorpet, hans dotter
och Tomten

(Sågen från Väinamo socken berättad på
1850-talet. av Smeden i Engholmen Hyltan Fryde)

Donken Jonas på Hässelbytorpet Väinamo
socken var våra rik. Detta hans
vältånd kom sig av, sade man
att han hade en gårdstomte som
hade dag och natt drog och släpade
till Hässelbytorpet när han kom
över. Hans specialitet var dock att
leta ut långa och "vålnatade" kom-
och rågar, hos grannarna och bära
hem till Jonas. Man fick vara
försiktig och inte afreda komarna
de blev då arga och kunde draga
sina färde, t.o.m. bära igen det de
levit till gården, också var Jonas
mycket rädd för att på något sätt
stöta sig med Tomten.

Det sades att drängen som tjänade
hos Jonas aldrig fick gå upp på
"sälact" (= sädesträsen) och riva ned

så då man försökte på logen
utan detta ville Jonas alltid göra
sjelv. Men så en gång då Jonas
ej var fort nog till hands, blev
drängen som var en stor filus, upp
på träven och kastade ned såv, pick
och fatt i Tomten och kastade ned
honon också. Tomten blev mäkta
förgrämnad, och Jonas som ogärna
ville mista sin kumbe, gjorde sedan
allt för att blidka honon vilket
också lyckades.

Jonas hade en dotter som raknade
den ena handen. Man sade att
plickan en gång tackat Tomten
"för sirt" (= skakat hand med Tomten)
och därvid tryckt den lille mannens
hand för hårdt, och han därför
blivit ned och "ställt till" så
att plickan fått väik så handen
"ruttnat" och måst amputerats.